

İran İslam Respublikasının Naxçivandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

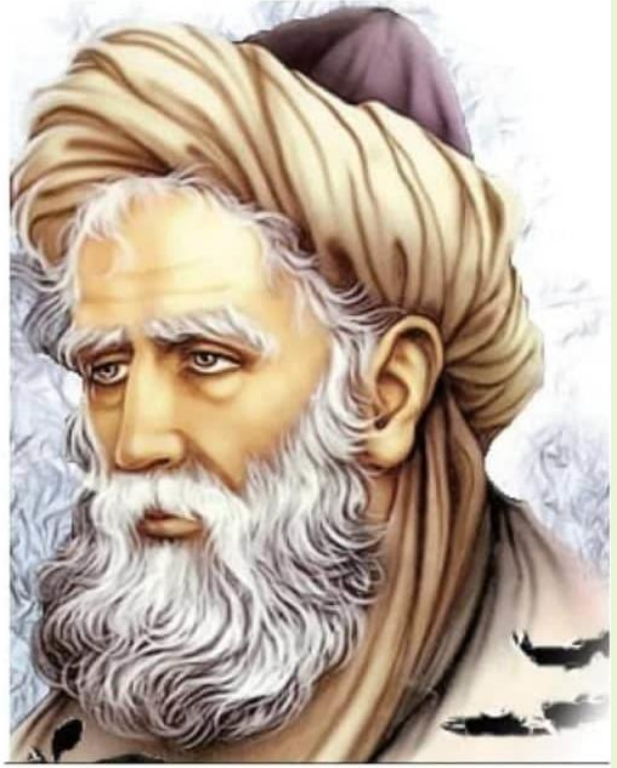

Məhəmməd Rudəki

Farsdilli Şeirin

Atası

İran İslam Respublikasının Naxçivandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

İran İslam Resublikasının Naıçıvandıkı
Baş Konsulluđunun Mədəniyyət Attaşeliyi

زمانه پندی آزاد وار داد مرا

زمانه را چو نکو بنگری همه پند است

Rudəki

Farsdilli

Şeirin Atası

İran İslam Respublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

Rudəki: Farsdilli Şeirin Atası

Abdulla Cəfər bin Məhəmməd Rudəki fars poeziyasının atası adlandırılan və çoxlu əsərlər və şeirlər yaratmış, fars ədəbiyyatında ilklərdən olan məşhur iranlı şairidir.

Farsdilli Şeirin Atası Rudəkinin Tərcümeyi-Halı

Rudəki poeziyadakı yeniliklərinə görə fars poeziyasının atası sayılan ilk böyük farsdilli şairdir. Bu böyük İran şairi qiymətli ömrü boyu çoxlu əsərlər yadigar qoyub getmişdir. Bu məşhur şairin şeir tərzisi, onun şeir növlərində xüsusi məharətə malik olması və farsdilli şeirin canlandırılmasına özündən sonrakı şairlər üçün öncül olması səbəbindən Rudəkidən sonrakı şairlər onun şeir yazı tərzinə əməl etmişdirlər. Belə ki, o, şairlər və natiqlər arasında ustad və sultan şair kimi məşhurlaşmışdır. Bu yazıda sizi bu istedadlı şairin tərcümeyi-halı ilə tanış edəcəyik.

Rudəkinin Təvəllüdü və Uşaqlığı

Abdullah Cəfər bin Məhəmməd Rudəki Səmərqənddə olan Rudək bölgəsinin kəndlərindən biri olan Banco kəndində anadan olub. Rudəkinin anadan olduğu il, həyatı və təhsili haqqında çox məlumat yoxdur. Bəziləri Rudəkinin anadan olduğu ili hicri 244-cü il, ölüm ilini isə hicri 329-cu il hesab edirlər. Rudəkinin şeirlərinə diqqətlə nəzər saldıqda onun arif şair olduğunu və farsca lüğətə yiyələnmiş olduğunu görə bilərik. Bəziləri Rudəkinin Səmərqənd məktəblərində oxuduğunu,

İran İslam Respublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

bəziləri isə onun Quranı 8 yaşında öyrənib əzbərlədiyini və o vaxtdan şairə çevrildiyini deyirlər.

Rudəkinin Gəncliyi və Samani Hökuməti

Rudəki gəncliyinin əvvəlində Samanilər dövlətinin elm vəziri Bələminin dəvəti ilə Samanilərin sarayına daxil olur. Şair Nədim Nəsr bin Əhməd bin İsmayıl ən güclü Samani padşahlarından biri idi. O, hicri-qəməri dördüncü əsrdə, Samanilər dövründə İran mədəniyyəti sahəsində ilk məşhur farsdilli şair və həmin dövrün İranlı şairlərinin ustadıdır. Buxara Samani hökumətinin mərkəzi idi və o dövrlərdə bu şəhər Samani hökumətinin nüfuzuna görə digər şəhərlər arasında

İran İslam Resublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

xüsusi əhəmiyyət kəsb edirdi. O zaman padşahla yaxınlığı səbəbindən Rudəki sərvət toplayıb, çoxlu mükafatlar almışdır. Nəsr bin Əhmədın sarayında onun şeir və musiqisinin təsiri o qədər böyük idi ki, Nəsr bin Əhməd Samani Herata gedib Buxaraya qayıtmayanda saray əyanları Rudəkıdən bu çətin işi qəbul etməyi və şahı şeirlə geri qaytarmağı xahiş etdilər. Rudakı Mövləvinin məşhur “بوی جوی مولیان آید - همی - یاد یار مهربان آید همی” şeirini oxuyub, padşahı bəlağətli sözləri ilə geri qaytarır.

Rudəki Nəsr bin Əhməd Samanıdən başqa, Sistan əmirlərindən Əmir Cəfər Banunu, Əbu Təyyib Musəbini, Xəndan Bələmini, Ədnanini, Moradini, Əbul Həsən Kəsaini, Əmare Mərozini və Məkan Kakini də mədh etmişdir.

Bəzi Samani padşahlarının elmə olan sevgisi, Əbul Fəzl Bələmi (hicri 330-cu il) və Əbu Əli Məhəmməd Cəhani (hicri 333-cü il) kimi müdrik vəzirlərin müdrikliyi və səyi ilə Buxara böyük bir elm, ədəbi və mədəniyyət mərkəzinə çevrildi.

Rudəkinin Müasirləri

Məncik Termezi (Hicri-şəmsi dördüncü əsrin ikinci yarısı) və ondan sonra Fərroxi (hicri- şəmsi 429-cu il) Rudəkinin müasirləri və öz dövrünün musiqi ustadları olmuşdur. O zaman bütün şairlər öz şeirlərini musiqi alətləri ilə oxuyurdular. Rudəki də şeirlərini musiqi aləti ilə oxuyurdu. Bu səbəbdən bəziləri deyirlər ki, Rudəki rud çaldığı üçün ona Rudəki deyirdilər. Amma belə olsaydı, ona Rudəki deyil, Rudi deməli idilər.

Rudaki Adının Səbəbi

Rudəkinin adı ilə bağlı bəziləri belə fikirdədirlər ki, o, Rudəki kəndində doğulduğuna görə onun adını Rudəki qoyublar.

Rudaki Uşaqlıqdan Görmə Qüsurlu Olub?

Rudakinin ahıl çağında görmə qüsurundan bəhs edib. Ona görə də, onun qocalıq dövründə görmə qabiliyyətini itirməsində şübhə yoxdur. Lakin onun kor doğulması doğru ola bilməz, çünki Rudakinin şeirində təbiət bu cür təsvir olunur və müxtəlif rənglər təqdim olunur. ayrı-ayrılıqda kor adamdan çətin ki, onun şeirləri gəncliyində görmə qabiliyyətini göstərir. Çünki Rudəkinin şeirlərində təbiət elə təsvir olunur və müxtəlif rənglər ayrı-ayrılıqda təqdim olunur ki, kor adamın bunu etməsi mümkün deyil. Şeirləri gənclik illərində yazdığı şeirləri də onun gördüyünə dəlalət edir. Həmçinin onun kəllə və sümüklərinin tədqiqi bu şairin ahıl çağında ərimiş metalla gözlərinin dağlanmasından kor edildiyini göstərir.

İran İslam Resublikasının Naxçıvanda
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

Rudaki İkimisralı Şeir (Dobeyti) Banisi və Rübai Janrının Təşəbbüskarı

Rudaki çoxsaylı əsərlərin müəllifi və fars ədəbiyyatının yaratıcılarından biridir. Şəms Qeys “Əl-müəcm fi məəyir əcəm şerləri” kitabında Razi Rudəkini iki misralı şeirin (dobeyti) banisi hesab edərək deyir:

- “Bir vaxtlar Rudaki oynarkən şeir yazmağa başladı və sevincindən dedi:
“غلطان غلطان همی رود تا بن گو”

Bu sözün nəğməsinə eşidəndə təsirləndi və evə gedib eyni vəznə şeir yazıb. Onun şeirləri iki beyt (dobeyt) şəklində olduğundan qoşma və ya dördlük kimi tanınır. Ona görə də, Rudaki rübai janrının banisi hesab olunur.

Rudaki Şeirlərinin Mövzuları

Rudaki şeirlərində işlənən əsas mövzular aşağıdakılardan ibarətdir:

“Təbiətin təsviri, mədh, aşiqanə qəzəllər, həsb-hal və mərsiyələr”

Rudaki şeirlərinin tərənnümündə təfsir sadəliyi, həddindən artıq mübaliğənin olmaması və realıq ona məxsus olan elementlərdəndir. Rudəkinin lirikası da mülayim və sadə və eyni zamanda yığcamdır, bəzi lirikalarında dünyagörüşünün izləri var. Rudəkinin lirikası da incə və sadə və eyni zamanda yığcamdır. Onun bəzi şeirlərində dünyagörüşünün izləri var. Rudəki ayrı-ayrı şəxslər üçün mərsiyə şeirləri yazan ilk şəxsdir. Fəzilət, zahidlik və nəsihət Rudəki şeirlərinin başqa mövzularındandır.

Rudəkinin yaradıcılığının ədəbi sənət baxımından ən qiymətli tərəfi onun mədhiyyələri deyil, tamamilə insan duyğularına həsr olunan qəzəlləridir. O, çox maraqlı, çox incə ruhlu, duyğularla dolu, xoşbəxt və ruhlandırıcı şairdir. Rudəkinin əsərlərində bədbinliklə qarışmış fikir və nəsihətlər də görünür.

Rudəkinin Şeir Janrları

Rudəki qəsidə, rübai, məsnəvi, qitə və qəzəl kimi müxtəlif şeir janrlarında mahir idi. Amma o, qəsidə yazmaqda başqalarından çox daha üstün idi. O, İslamın qəsidə yazan ilk böyük və güclü şairi idi. Qalan şeirlərindən aydın olur ki, Rudəki şeirinin quruluşunu ən dolğun ənənəvi formaya çatdırmışdır.

İran İslam Resublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

Məsənvi qədim tarixə malik poetik janrlardan biridir. Rudəkinin məşhur məsnəviləri arasında “Kəlilə və Dimnə”, “Sindbadamə” və “Aftabnamə” ni qeyd etmək olar. Qəzəl Rudəkinin istifadə etdiyi başqa bir şeir janrıdır.

Musiqi və Rudəki

Rudaki çəng ifaçısı idi. Onun şeir və musiqi qabiliyyəti o qədər böyük idi ki, Əmir Nəsr Samani Buxaradan Herata gedəndə Herata aşiq olur və dörd il Heratda qalır. Onu heç kim Buxaraya qaytara bilməzdi. Buxara üçün darıxan dostları Rudəkiyə dedilər ki, şahı Buxaraya qayıtmağa bacarsa, ona 50 min dirhəm mükafat verəcəklər. Rudəki də qəsidə oxuyur, Əmir Samani üçün çəng çalır və “بوی جوی مولیان” mahnısını oxuyur. Əbu Nəsr Samani bu mahnını eşitdikdən sonra Heratdan

İran İslam Respublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

ayaqqabısız Buxaraya tərəf yola düşür. Deyilənə görə, onun ayaqqabılarını iki fərsəx məsafədən arxasınca gətirdilər.

Rudəkinin melodik şeirlərindən birinin ifadəsi var idi. Onun adı yəqin ki, Mec və ya Mac idi. Rudəkinin şeirlərini mələhətli səslə oxuyurdu.

Rudəkinin Qurandan Təsirlənməsi

Rudəki Mövləvinin şeirlərində olan Qurani-Kərim və nübüvvət hədislərindən şeirlərində bəhrələnen, bu kimi dəyərli məfhumları şeirlərinə daxil edən şairlərdən biridir.

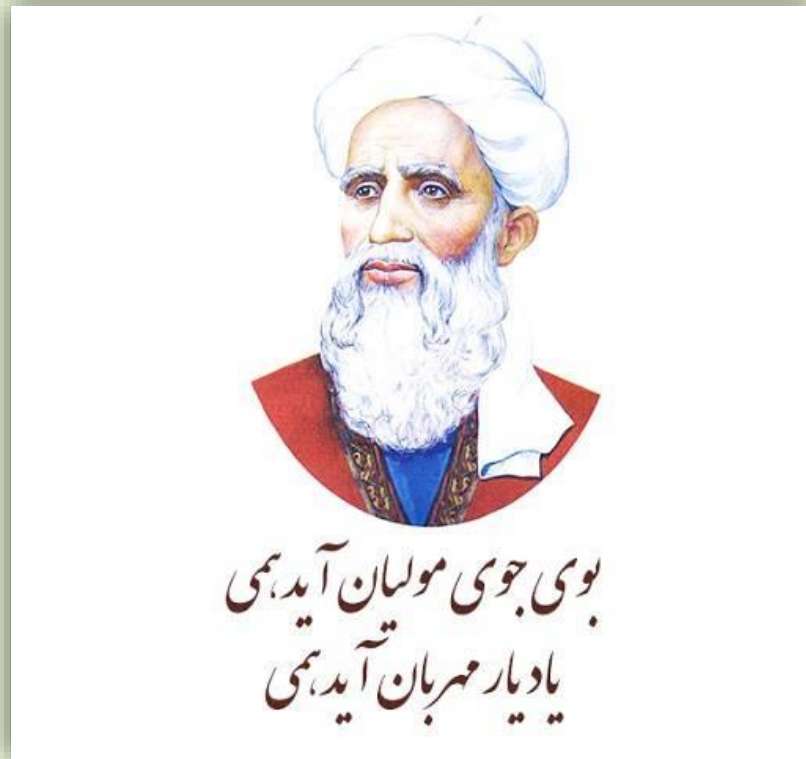
İran İslam Respublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

Rudəkinin Məvləvi və Hafizə təsiri

Fərxi Sistani, Xaqani Şərvani, Əbu Səid Əbul Xeyr, Mövlanə Cəlaləddin Bəlxı, Hafız və b. öz şeirlərində Rudəkinin şeirlərinə yer veriblər. Mövləvi bir çox hallarda Rudakinin şeirlərinə istinad edib. O, Sənainin mərsiyəsinə yazdığı şeirdə Rudakinin şeirini təqlid edib.

Rudəkinin Hafız Şirazi poeziyasına təsiri

Rudəki Hafızın poeziyasında və düşüncəsində də təsirli olmuşdur. Rudəkinin poetik üslubu və poetik düşüncələri Hafız poeziyasında da görünür. Xacə Hafız Şirazi, Teymurun hücumu zamanı onu Rudəkinin şeiri ilə salamlayıb.

Elmi Əsərləri

Rudəki İranın ən məhsuldar şairlərindən biridir. Rudəkinin bütün əsərlərindən 1 milyon 300 mindən çox beyt və altı məsnəvi olduğu deyilir. Ancaq bəzi pərakəndə qəsidələri, qəzəlləri və rübailəri də qalmışdır. Qalan misraların sayı 1047 beyt hesab olunur.

Rudəkinin Məsnəviləri

- **Kəlilə və Dimnə Məsnəvisi**

Onun ən mühüm əsəri Kəlilə və Dimnə məsnəvisidir. Kalileh və Damneh ilk olaraq heyvanların dili haqqında hind kitabıdır və Sasanilər dövründə böyük Mehrin əmri ilə həkim Bərzo tərəfindən pəhləvi dilinə tərcümə edilmişdir. Rudəkinin “Kəlilə və Dimnə” adlı məsnəvisi on iki min beytdən ibarətdir.

- **Sindbadnamə Məsnəvisi**

Rudəkinin digər əsərləri arasında “Sindbadnamə” ni qeyd etmək olar. Sindbadnamə əsəri Hindistan mənşəlidir. Əsər Sasanilər dövründən İrana gətirilib. İrandan isə Ərəb və Avropa ədəbiyyatına yol açıb. Sindbadnamə Samanilər dövründə Nuh bin Nəsr Səmaninin əmri ilə fars dilinə tərcümə edilmişdir.

İran İslam Respublikasının Naxçıvandakı
Baş Konsulluğunun Mədəniyyət Attaşeliyi

- **“Mətuyə Moquf Əz Bəhre Səri” Məsnəvisi**

Bu məsnəvidən cəmi üç beyt qalıb.

- **Müsəddəse Məhfuz Əz Bəhre Mozare Məsnəvisi**

Bu məsnəvisindən cəmi üç beyt qalıb.

- **Əsləmə Məsbəğ Əz Bəhre Xəfif Məsnəvisi**

Bu məsnəvisindən iyirmi səkkiz beyt qalıb.

- **Məsməne Məqsur Əz Bəhre Motəqareb Məsnəvisi**

Bu məsnəvisindən qırx üç beyt qalıb.

- **Mosəddəse Məqsur Əz Bəhre Həzəc Məsnəvisi**

Bu məsnəvisindən on üç beyt qalıb.

• Rudəkinin lirik şeirləri

Rudəkinin şeirlərinin əksəriyyətini onun qəzəl və rübailəri təşkil edir. Vardövlət, səadət, həyat və eşq sərvətinə söykənən bu şeirlər Epikurdan başlayıb İranda Rudəkiyə, sonra Xəyyam və Hafizə qədər uzanan yolun yenilənməsidir.

Rudəkinin Qocalığı və Vəfatı

Əmir Nəsr bin Əhməd bin İsmayılın hakimiyyətdən uzaqlaşdırılmasından sonra Rudəki daha sarayda qala bilməzdi. Beləliklə, o, Buxaranı tərk edib doğulduğu torpağa qayıtdı. Rudəkinin vəfat tarixi hicri 320-329-cu illər hesab olunur və onun dəfn olunduğu yer Pənc Rudək parkının arxasındadır.